

ДРЖАВА ИЛИ?

- ДЕКОНСТРУКЦИЈА, КРИТИКА И АЛТЕРНАТИВА НА МОДЕРНАТА ДРЖАВА

ДЕЛ 1: ДЕКОНСТРУКЦИЈА НА ДРЖАВА

ГЛАВА 1: СТАП ИЛИ?

- ПРИСТАПИ КОН РЕД И ПОРЕДОК

Содржина

1. Општествена природа на човекот (*zoon politikon, homo economicus*)
2. Задоволување на желби и потреби (*економски и политички начин*)
3. Човеково битие и општествено постоење (*индивидуализам и колективизам*)
4. Концепт на моќ во општеството (*општествена и политичка*)
5. Општествено уредување и пристапи кон проблеми (*слободарски и врховистички*)
6. Врховистичкиот пристап кон општествено уредување (политички авторитет)
7. Однос ред и поредок

1. Општествена природа на човекот (*zoön politikon, homo economicus*)

Човекот се раѓа сам и умира сам, но во меѓувреме стапува во односи и со други поединци. Една од социолошките концепции го одредува како *конкретно битие* на поединецот и негово *постоење* во рамки на општеството - односите во кои влегува.¹ Во рамките на *општественото постоење*, конкретното битие може одреди како *homo economicus*, затоа што доминантно е рационално, со стремеж за зачувување и унапредување на својот живот и интереси. Адам Смит тоа го забележал во *Богатството на народите* констатирал:

„Не заради добродетелноста на месарот, пиварот или пекарот ја очекуваме нашата вечера, тука од нивниот однос кон својот интерес.“²

Аналогно, човек тргнува од себе и за себе, кога влегува во однос со друг. Но со самиот факт што тој влегува во односи, се *организира*, гради заедници, и не е доволен сам за себе, Аристотел го определил како *zoön politikon*, затоа што „не е ниту волк, ниту Бог за сам да живее,“³ од каде и потребата *општествено да постои*.

Човечкиот живот не е даден со гаранција, туку носителот треба да го чува и унапредува, со цел да преживее и да има *среќен (исполнет) живот*. Чувањето и унапредувањето подразбира задоволување на конкретни потреби и желби и решавање на конкретни проблеми. Отсекогаш, а дотолку повеќе во последните два века, своите потреби и желби ги задоволува, а проблеми решава во рамки на повеќе заедници во кои функционира - живее, работи, забавува, развива итн. Во истите заедници човекот *делува, комуницира, и разменува*, во насока на своите потребите и споделените проблемите.

Во целиот тој сплет на делувања, комуникации и размени, потребно е *конкретно уредување*, односно поставување и функционирање на *правила на игра*, кои ќе го *мотивираат* и *ограничат* поединечното поведение, а ќе служат како рамка за задоволување на потреби и решавање на проблеми.

Аналогно на тоа, човекот како *homo economicus* има суштинска потреба да биде *zoön politikon*, со цел да го унапреди својот живот преку ползување на својот труд и влегување во односи на делување, комуникација и размена со останатите поединци, почитувајќи одредена нормативна рамка.

¹ Ervin Laszlo - Individualism, Collectivism & Political Power (1963, Springer-Science+Business Media, B.V.:Hague)

² Адам Смит - [Богатството на народите](#) (1997, Скопје: Штрк)

³ Аристотел - [Никомахова Етика](#) (2003, Скопје: Три)

2. Задоволување на желби и потреби (економски и политички начин)

Франц Опенхајмер, германски социолог од почетокот на 20-тиот век преку своето дело [*Држава: Нејзина Историја и Развој. Социолошки Гледано*](#), ја постави освојувачката теорија за потеклото на државата, и издвои два основни општи начина за задоволување на личните потреби и желби.⁴ Тие се *работа* и *кражба*. **Работата** опфаќа труд, слободно поседување и уживање на плодовите од истиот, и доброволно (взаемно согласно) разменување на истите. **Кражбата** опфаќа одземање на туѓ плод од труд или размена со употреба на *принуда*. Под *принуда* (*coercion*) се подразбира употреба на физичка сила или закана со употреба на физичка сила врз поединец и/или негов плод од работа⁵, во смисла на Муреј Ротбард, или кога делувањата на поединец се ставени во служба на туѓа волја, и за туѓа сметка, во поширока смисла на Фридрих Хаек.⁶

Овие начини, Опенхајмер ги има именувано и како *економски* и *политички* начин, а врз нив понатаму ја гради дистинкцијата *економија-политика*, и [*општество-држава*](#).⁷

Врз основа на овие истите, се изградени општите пристапи за решавање на општествени проблеми, имено првиот е пристап на трудољубивоста и доброволноста во општествените односи (насилството може да биде оправдано само во случаи на само-одбрана, и евентуално како реакција на прво иницирано насилство); вториот е пристап во кој принудата (насилството) понекогаш, во повеќе наврати и/или доминантно е легитимна (прифатена).

3. Човеково битие и општествено постоење (*индивидуализам и колективизам*)

Општество (*society*) е широк и апстрактен поим, околу кој има бројни дилеми во неговото одредување, од каде почнуваат сите поделби во социо-политичките и идеолошките тенденции.

Во поширока конотација може да се одреди како севкупност од односи и/или интеракции помеѓу луѓето кои го сочинуваат (се дел од него?). Ервин Ласло, во својата [*Индивидуализам, Колективизам и Политичка моќ*](#) ја определува (како тој вели) *онтолошката концепција* на општеството како *множество од конкретен субјект*

⁴ Franz Oppenheimer - *The State: Its History and Development Viewed Sociologically* (1926, New York: Vanguard Press)

⁵ Murray Rothbard - [*The Ethics of Liberty*](#) (1998, New York University Press)

⁶ Nick Manley - [*Hayek vs. Rothbard on Coercion*](#) (2014, Center for Stateless Society)

⁷ Wendy McElroy - [*Defining State and Society*](#) (1998, Independent Institute)

(човекот како субјект во сите општествени настани) и *каузалниот фактор на односи*⁸ (свкупност од економски, општествени, културни и други односи). На почетокот е определен концептот на човекот како *конкретно битие* и свкупност од односи во кои влегува - *општествено постоење*.

Во зависност од каузалитетот и вреднувањето на релацијата *конкретно битие* - *општествено постоење*, Ласло издвојува две општи комбинации, кои се основата на разграничувањето на две, взаемно спротивставено политичко-философски идеи, кои имаат огромна улога во дефинирањето на пристапите кон општественото уредување.

Првата комбинација, конкретното битие е *примарно*, а општественото постоење е *секундарно*; поединечното битие има тенденција да го одредува и развива (своето) општественото постоење, а општеството е сума на општествените постоења на конкретните битија - е темел на идеата на *индивидуализмот*.⁹

Втората е она во која општественото постоење е примарно, конкретното битие е секундарно, а општеството дефинитивно го одредува битието - темел е на *колективизмот*.

Станува збор за теоретски поставки, се подразбира и дека општеството го моделира поединецот, но самото постоење на општеството, е резултат од дејствијата на поединците.¹⁰ Колективизмот е *затворена идеја*, не остава простор за излез од општествена детерминираност - „општеството го прави човекот,” за разлика од индивидуализмот, кој е *отворен*¹¹ и остава простор за само-дефинирање, поединечно вреднување, иницијатива и развивање на „нови општества.”

Индивидуализмот и колективизмот како генерални идеи за односот поединец-општество, се вرامي во сите идеологии со аспирации за уредување на општество; индивидуализмот во либерализмот, индивидуалистичкиот анархизмот¹² и сите други -изми кои во овој процес го истакнуваат поединецот и го поставуваат како цел; а колективизмот во социјализмот, колективистичкиот анархизам, национализмот,

⁸ Ervin Laszlo - Individualism, Collectivism & Political Power (1963, Springer-Science+Business Media, B.V.:Hague)

⁹ Ibid

¹⁰ На слична линија може да се гледа и дебата *nature vs. nurture*, која може да се протолкува како *in order to nurture, you need nature*, или јајце-кокошка дебатата.

¹¹ Karl Popper - [The Open Society and its Enemies](#) (1945, Princeton University Press)

¹² Bosko Karadzov - [Demonopolization of the State: The Problem of Security and Freedom in Minarchist Society](#) (2019, karadzovbosko.wordpress.com)

утопизмот, авторитаризмот, тоталитаризмот и -измите кои поединецот го ангажираат како средство, кон „повисока општествена цел.“

4. Концепт на моќ во општеството (*општествена и политичка*)

Моќ е концепт од големо значење за општествените науки, општественото уредување, како и пристапот кон потребите и проблемите. Аналогно, општеството може да се набљудува како **арена во која субјекти практикуваат моќ**, за задоволување на своите желби и потреби, како и за решавање на проблеми. Макс Вебер во неговата *Власт* најопшто ја определува како можност за *наметнување на волја*¹³ во однесувањето на други лица. Оној кој ја практикува моќта се определува како *субјект* на моќ, додека, оној кон кого е насочена, *објект* на моќта. Џон Кенет Галбрајт, истакнат економист, државен советник и дипломат, во своето дело *Анатомија на моќта*, го структурира концептот на моќ, ги определува видовите и лоцира изворите. Според него, постојат 3 основни видови на моќ, имено *изнудена*, *наградувачка* и *условена моќ*.¹⁴ **Изнудена моќ** е *моќта на стапот*, на насилството или заканата со насилство - принудата, кога наметнувањето на волјата е базирана на страв кај објектот на моќта; **наградувачка**, е *моќта на морковот*, наметнувањето на волјата е базирано на (взаемна) награда за објектот и субјектот; а **условена моќ** е *моќта на зборот*, односно наметнувањето е врз основа на убедување на објектот. Наградувачката и условената моќ се видови кои не се основаат на принуда, и заеднички можат да се наречат *неизнудена моќ*. Овие определби на моќта се теоретски, и скоро секоја конкретна манифестација е адаптација на барем две или три од наведените.

Постојат и други типологизации, кои се слични со Галбрајтовата, имено типологизацијата на Алфред Џеј Нок (и Ротбард), на Ејн Ренд и други мислители во пошироката традиција на класичниот либерализам. Алфред Џеј Нок во своето дело *Нашиот непријател, Државата* прави дистинкција помеѓу она што претставува политичка и *општествена моќ (social power)*.¹⁵ Политичката е онаа која произлегува од принудата, и претставува *моќ над човештвото*, додека пак општествена моќ (*social power*) претставува *моќ над природата*.¹⁶ И типологизацијата на Ејн Ренд во нејзината збирка на есеи *Капитализам: Непознат идеал* е во слична насока на онаа на Џеј Нок,

¹³ Maks Veber - *Vlast: Sociologija Vlasti* (2014, Mediterran Publishing: Novi Sad)

¹⁴ Џон Кенет Галбрајт - *Анатомија на Моќта* (1995, Култура: Скопје)

¹⁵ Alfred Jay Nock - *Our Enemy, the State* (1935, barefootworld.org)

¹⁶ Murrey Rothbard - *Anatomy of the State* (2009, Ludwig von Mises Institute)

само што таа наместо општествена моќ, го користи терминот *економска моќ* (*economic power*).¹⁷ Заклучно, општествената моќ во смисла на Џеј Нок и економската моќ, во смисла на Ранд се поистоветуваат со *неинудена моќ*, во смисла на Галтбрајт, а точката на врзување е ***отсуството на принуда*** во нив.

Спротивно, политичката моќ се определува како можност за *наметнување* на волја во општествените односи, втемелена на *принуда*, а оправдана со *легитимитет* и *суверенитет*. Се базира на *изнудена моќ* или *моќта на стапот*, а дополнително надоградена со *наградувачка* и *условена моќ* на субјектот на моќта - Државата.

5. Општествено уредување и пристапи кон проблеми (*слободарски и врховистички*)

Слободарскиот пристап (*liberty approach*) и *врховистички пристап* (*power principle*), претставуваат два основни пристапи¹⁸ за уредување на едно општество, како и понатамошно конкретизирање на истите кон задоволување на личните потреби и решавање на споделените проблеми. *Примарниот проблем*, кој треба да биде основа за понатамошно решавање на останатите проблеми и кој го адресираат овие два пристапи е *практичното општественото уредување, поставеност на односите, легитимност на моќта и ингеренции на субјектите*.

Слободарскиот пристап кон уредувањето има децентрализиран карактер и предизвикува ***хоризонтално општество***,¹⁹ „од горе надолу“ (*bottom-up*) и е воспоставен врз принципот на ***само-поседување*** (*self-ownership*). Овој принцип е централен во рамките на индивидуалистичката идеја, заедно со нејзините идеолошки продолженија, а Муреј Ротбард, еден од најбитните протагонисти на овој пристап, во неговата [За Нова Слобода: Слободарски \(Либертаријански\) Манифест](#), го определува:

„Апсолутно право на секој човек, кое потекнува од неговото конкретно битие, да го поседува своето тело, што значи, да го чува ослободено од секаква принуда.“²⁰

Субјекти главни актери во слободарскиот пристап се поединците, со нивните делувања, комуникации и размени во кои влегуваат. Овој пристап тргнува од само-иницијативноста и

¹⁷ Ayn Rand - Capitalism: The Unknown Ideal (1967, Penguin Group: New York)

¹⁸ Randy E. Barnett - [Pursuing Justice in a Free Society: Part One - Power vs. Liberty](#) (1985, Criminal Justice Ethics)

¹⁹ Randy E. Barnett - [The Structure of Liberty: Justice and the Rule of Law](#) (2014, Oxford University Press)

²⁰ Murray Rothbard - For a New Liberty: The Libertarian Manifesto (1973, Ludwig von Mises Institute)

мотивацијата на поединците за задоволување на своите потреби и решавање на споделените проблеми. Правната основа на пристапот е **договорот**, преку кој секој оној кој влегува или има ефекти од одреден однос, потребно е да ја изјави својата согласност за истиот. Непосакуван ефект од слободарскиот пристап може да биде *рамнодушност*, па и отсуство на дејство кон определени проблеми. Како последица на слободарскиот пристап во уредување на конкретно општество, втемелен врз човековото право на неповредливост на неговиот *физички интегритет, слобода и сопственост*²¹ принципот на *само-поседување* и поединечен суверенитет, врз основа на *неизнудена моќ* се појавува *спонтан општествен поредок*.

6. Врховистичкиот пристап²² кон општествено уредување (политички авторитет)

Се врши од еден ексклузивен центар, врз основа на (*политичка*) *моќ*, како и вербата во општествената детерминираност на поединците. Истиот предизвикува како вели Ренди Барнет *вертикално општество*²³ или хиерархиско „од горе на долу“ (top-down) општество. Врховистичкиот пристап кон општествено уредување следи логика дека текот на општествените односи и *непосакуваните ефекти* од истите најдобро се регулираат од еден центар. Централна точка на врзување може да биде „општото добро,”²⁴ кое во традицијата на Платон и Русо не е само *волјата на мнозинството*, туку и како нешто кое *објективно постои*²⁵ или во смисла на Сен Симон *општествена корисност (utility)*.²⁶ Врховистичкиот пристап има тенденција *свесно* да (се обиде да) *создаде општествен ред*, преку агентот на самиот пристап и ред, и одредувачот на *општото*

²¹ Џон Лок - [Писмо за Толеранцијата: Две расправи за Владата](#) (2006, Аз-буки: Скопје)

²² Врховистичкиот пристап како таков не се поврзува само со уредувањето на едно општество во целина, туку истиот постои во повеќе заедници во рамките на општеството. Школски пример за врховистички пристап е уредувањето на армијата, каде што се следи строга хиерархиска структура, во која што наредбите доаѓаат од центарот (од горе), а поединците (војниците) имаат една можност - да постапат по неа. Исто така врховистичкиот пристап е доминантен во *патријархалните фамилии*, некои корпорации и сл.

Randy E. Barnett - [The Structure of Liberty: Justice and the Rule of Law](#) (2014, Oxford University Press)

²³ Ibid

²⁴ Жан-Жак Русо - [Општествен Договор](#) (2013, Ѓурфа: Скопје)

²⁵ David Osterfeld - [Freedom, Society and State: An Investigation into the Possibility of Society without Government](#) (1986, Cobden Press: San Francisco)

²⁶ Сен-Симон е еден од првите поборници за адаптација на врховистичкиот пристап, преку идеата за централно планирање на индустријата, колективно поседување на средствата на производство и *општествената корисност (social utility)* како цел на определено уредување. Теоретскиот систем кој го гради, а подоцна марксизмот се темели на истиот е наречен социјал-утопизам. Don Lavoie - [National Economic Planning: What's Left?](#) (2016, Mercatus Center at George Mason University)

добро и општата корисност - политичкиот авторитет/центар/систем/држава. Државата е носителот на уредувањето на општеството од еден центар, преку изразување на политичка моќ, оправдана со суверенитет и легитимитет, со цел градење или одржување на општествен ред. Правната основа на овој пристап е **наредбата** со која се наметнува ограничување или посакувано поведение врз поединците. Изразувањето на моќта опфаќање централно уредување на општествените односи преку: поставување на правилата на игра (**нормирање**), планирање и извршување (**управување**) и казнување на оние кои не ги почитуваат (**санкционирање**).

Дон Лавоие нагласува 2 проблеми со кои се соочува врховистичкиот пристап, и тоа **проблемот на знаењето** или утилитарен проблем (*knowledge problem*) и **тоталираниот** или моралниот проблем (*totalitarian problem*)²⁷. Проблемот на знаењето се поврзува со (недостаток на) функционирање, продуктивност на економијата и генерирање на *општествена интелигенција*²⁸, додека пак тоталитарниот проблем со повреди на принципот на само-поседување - *ограничување на слобода, узурпирање на сопственост, загрозување на физички интегритет и одземање на живот*. Поединците имаат мал простор за учество во уредувањето преку *вклучување* во структурите под центарот или во современи услови преку практикување на **право на глас** (за оние кои ќе бидат во центарот).

Научно-философските традиции кои го нагласуваат врховистичкиот пристап започнуваат со философската традиција на Платон, заживуваат за време на Просветителството во делата на Русо и социјал-утопистот Сен Симон, како и самиот Карл Маркс, за да се актуелизираат и најмногу да дојдат до израз во 20-тиот век. Подемот на науката и технолошките иновации, претставувала подлога за идеата дека човекот може да ги контролира целокупните општествените текови и да ги сузбива негативните ефекти од истите. Манифестации можат да се пронајдат во постоењето на нацистичка Германија, советска Русија и ред други држави кои проблемите ексклузивно ги решавале (решаваат) *од горе надолу*. Во истите државата успеа да наметна (релативно) кратко-траен централизиран општествен ред, да навлезе длабоко во општествените односи, и да спроведе власт преку убивање, затворање, забрана, цензура, конфискација и сл. методи. Во современи услови, врховистичкиот пристап може да се пронајде во *помека (женска)*

²⁷ Ibid

²⁸ Општественото интелигенција како сумирано знаење од локални и времени знаења на учесниците, кое се генерира при доброволно влегување и размени во односите.

Ibid

форма²⁹ и во фискална рамка, манифестиран во екстензивните држави на благосостојба (*welfare state*) и држави-дадилки (*nanny state*), со силна тенденција на контрола, планирање и распределување, а со тоа и (обид за) наметнување на тековите во општеството од горе надолу.

7. Спонтан поредок

Секое општество (а со тоа и пристапот) се манифестира во конкретен ред/пoredок.

³⁰ Тој е **моменталниот пресек** од сите односи во истото. Тука спаѓаат сите делувања, комуникации и размени. Со цел разликување, крајниот резултат на слободарскиот пристап е наречен *пoredок*, додека оној на врховистичкиот е *ред*.

Спонтаниот поредок е последица на актуелизација на идеата на индивидуализмот и адаптација на слободарскиот пристап. Се темели на слободни и *суверени поединци*,³¹ кои преку своето делување *мотивирани* и со *цел*³² влегуваат во општествени односи. Се базира на взаемно-согласни волји и отсуство на принуда во целокупниот општествен собирај. Аналогно истиот не значи дека секој може да прави што сака, туку дека е формиран и организиран преку доброволни односи и постоење на повеќе *практични авторитети*³³ од времен караткер (наместо врз еден постојан и ексклузивен *политички авторитет*). Во поредокот е легитимно практикување на *неизнудена, општествена или*

²⁹ Јонах Голдберг во неговата [Либерален Фашизам](#) пишува за „женска форма на тоталитарианизам“ изразена во современите (либерални) режими, за разлика од *машката верзија*, запазени во фашистичките и комунистичките режими од 20-тиот век. Исто така, Нолберг оваа дистинкција ја прави и во однос на познатите дистописки дела, Орвеловата 1984 ја претставува машката визија за тоталитарианизмот, додека пак Хаксли преку својот *Храбар Нов Свет* ја претставува женската.

Jonah Nolberg - *Liberal Fascism: The Secret History of the American Left, from Mussolini to the Politics of Meaning* (2008, Doubleday)

³⁰ Eugene Heath - [Spontaneous Social Order and Liberalism](#) (2005, NYU Journal of Law and Liberty (inaugural issue))

³¹ Nikola Lj. Ilievski - [The Individual Sovereignty: Conceptualization and Manifestation](#) (2015, Journal of Liberty and International Affairs, Vol.1, Num.2)

³² Лудвиг фон Мисес, истакнат економист од 20-тиот век и една од најбитните фигури за класичниот либерализам во 20-тиот век, истакнува дека делувањата (акциите), а со тоа и односите во кои влегуваат луѓето имаат определена цел и мотив. Во таа смисла, анализата на економски и пошироки општествени активности треба да се базира на општа теорија на избор и мотиви. Аналогно на тоа, Мисес истакнува дека економијата не е доволна како наука за да ги проучи делувањата на поединците и има потреба од поопшта универзална - **праксеологија** или наука за човековите делувања (од која и економијата е дел).

Повеќе: George H. Smith - [Praxeology](#) (2008, libertarianism.org)

³³ Mohammed A. Bamyeh - [Anarchy as Order: The History and Future of Civic Humanity, World Social Change](#) (2009, Rowman & Littlefield Publishers, Inc.)

економска моќ. Гаранција на принципот на само-поседување е *правото на излез (exit)*³⁴ на поединецот од секој општествен однос во кој е инволвиран или има делува врз него.

За **спонтан поредок** (*spontaneous order*)³⁵, имплицитно и експлицитно пишувале плеада на дејци, како Џон Лок, Адам Смит, Дејвид Хјум, Пјер Џозеф Прудон, Лудвиг фон Мисес³⁶, Фридрих фон Аугуст Хаек, Дон Лавоие, Ханс Херман Хоппе итн. Смит брилијантно го опишал функционирањето на пазарната економија, со *невидливата рака*. Во негова смисла, „ослободувањето на поединците да ги бараат своите интереси на пазарот, несвесно ќе вроди со економски поредок обележан со богатство и зголемување на придобивките на секој кој е доволно среќен да учествува во него”³⁷ - *пазарен поредок*. Прудон го има добро формулирано во фразата „Слободата е мајка на поредокот, а не негова ќерка.”³⁸ Хаек го нарекува *каталаксија (catallaxy)* и го одредува како производ на човекови делувања (акции), но не на човеков дизајн. Исто така го нарекува и *полицентричен поредок*,³⁹ затоа што се базира на многубројни центри на моќ.⁴⁰ Мохамед Бамје го нарекува *ненаметнат поредок*, и го одредува како доброволен, втемелен врз практични авторитети. Ханс Херман Хоппе пишува за *природен поредок*,⁴¹ кој произлегува од доброволни односи помеѓу поединците. Сите овие концепции на поредоци всушност се поклопуваат и аспектираат општествена последица, инспирирана од индивидуалистички идеи на адаптиран слободарски пристап, преку почитување на принципот на само-поседување, доброволно-договорно (само)уредување и постоење на голем број

³⁴ Albert O. Hirschman - [Exit, Voice and the State](#) (2011, Cambridge University Press)

³⁵ Norman Barry - [Spontaneous order](#) (2008, libertarianism.org)

³⁶ Спонтаниот поредок, покрај неговото најтесно значење во економијата, може да се пронајде и во поширокото општествено функционирање, но и во биолошкото функционирање на живите организми. Единките во сите овие контексти делуваат како едно, но сепак не постои централен авторитет кој го регулира делувањето. Пример е настанокот и одржувањето на јазиците, настанокот на англо-саксонското право, а исто така е присутен и помеѓу живите организми, кои делуваат синхронизирано во отсуство на централен авторитет (мравки, птици и сл.)

Повеќе: Steven Strogatz - [The Science of Sync](#) (2004, TED talk)

³⁷ Адам Смит - Богатството на народите (1997, Скопје: Штрк)

³⁸ Автор на познатата максима е Пјер Џозеф Прудон, првиот само-прогласен анархист. Максимата е популаризирана од Бенџамин Такер. Прудон пишува исто така за поредокот кој произлегува од доброволните односи и размени.

Pierre Joseph Proudhon - [The Principle of Federation and the Need to Reconstitute the Party of Revolution](#) (1863, E. Dentu: Paris)

³⁹ Friedrich von August Hayek - [The Constitution of Liberty: The Definitive Edition](#) (1960, University of Chicago Press)

⁴⁰ Goran Ilik & Nikola Lj. Ilievski - [Polycentrism: Operationalization and its Significance](#) (2008, International Scientific Conference “Towards a Better Future: Rule of Law, Democracy, and Polycentric Development”, Faculty of Law Bitola).

⁴¹ Hans-Hermann Hoppe - [Democracy: The God that Failed: The Economics, Politics of Monarchy, Democracy and Natural Order](#) (2001, Transactions Publishers)

центри на (неизнудена) моќ, кои делуваат во насока на поредокот, но немаат капацитет и не го креираат своеволно.

8. Однос ред и поредок

Помеѓу редот и поредокот не постои разлика како моментални показатели на севкупните општествени односи, но се разликуваат квалитативно. Теоретски, може да се прикажат на **вертикална оска**, на екстремите долу-ред, горе-поредок, како концептуални модели, а помеѓу нив е реалниот ред-поредок. Иницијатор на дистинкцијата ред-поредок претставува пристапот кон општествено уредување, кој може да биде слободарски и врховистички. Конкретен показател може да бидат **постоењето** (*existence*), **улогата** (*role*) и **ставом** (*attitude*) на политичкиот центар⁴² - државата. Од една страна кај редот, уредувањето се базира на *општо добро*, додека кај поредокот, истото се базира на принципот на само-поседување на поединците и легитимно стапување во доброволни односи. **Тоталните држави** со силно адаптиран врховистички пристап се стремат да воспостават тотално наметнат ред, додека пак идеален спонтан поредок би имало во ситуација на **бездржавие**, со потполна актуелизација на слободарскиот пристап. Во општествата во кој живее човекот во 21 век, скоро и да се изоставени екстремите, но во сите доминира еден од овие пристапи, кој вродува во поредок или ред.

⁴² *Постоење* во смисла дали постои држава или не (бездржавно општество); *улога* - функциите на државата (дали се работи за *ноќен стражар држава* (night watchmen state), социјална држава, или сеприсутна тотална држава), *даночна оптовареност*, и *инволвираност на населението*; *став* - почитување на владеење на право, ефикасност, транспарентност, одговорност.

Литература:

- Адам Смит - [Богатството на народите](#) (1997, Скопје: Штрк);
- Albert O. Hirschman - [Exit, Voice and the State](#) (2011, Cambridge University Press)
- Alfred Jay Nock - Our Enemy, the State (1935, barefootworld.org)
- Аристотел - [Никомахова Етика](#) (2003, Скопје: Три);
- Ayn Rand - Capitalism: The Unknown Ideal (1967, Penguin Group: New York);
- Bosko Karadzov - [Demonopolization of the State: The Problem of Security and Freedom in Minarchist Society](#) (2019, karadzovbosko.wordpress.com)
- David Osterfeld - [Freedom, Society and State: An Investigation into the Possibility of Society without Government](#) (1986, Cobden Press: San Francisco)
- Don Lavoie - [National Economic Planning: What's Left?](#) (2016, Mercatus Center at George Mason University)
- Ervin Laszlo - Individualism, Collectivism & Political Power (1963, Springer - Science + Business Media, B.V.:Hague);
- Franz Oppenheimer - The State: Its History and Development Viewed Sociologically (1926, New York: Vanguard Press);
- George H. Smith - [Praxeology](#) (2008, libertarianism.org)
- Goran Ilik & Nikola Lj. Ilievski - [Polycentrism: Operationalization and its Significance](#) (2008, International Scientific Conference "Towards a Better Future: Rule of Law, Democracy, and Polycentric Development", Faculty of Law Bitola).
- Hans-Hermann Hoppe - [Democracy: The God that Failed: The Economics, Politics of Monarchy, Democracy and Natural Order](#) (2001, Transactions Publishers)
- Friedrich von August Hayek - [The Constitution of Liberty: The Definitive Edition](#) (1960, University of Chicago Press)
- Karl Popper - [The Open Society and its Enemies](#) (1945, Princeton University Press);
- Maks Veber - Vlast: Sociologija Vlasti (2014, Mediterran Publishing: Novi Sad);
- Mohammed A. Bamyeh - [Anarchy as Order: The History and Future of Civic Humanity, World Social Change](#) (2009, Rowman & Littlefield Publishers, Inc.)
- Murray Rothbard - [Anatomy of the State](#) (2009, Ludwig von Mises Institute);
- Murray Rothbard - For a New Liberty: The Libertarian Manifesto (1973, Ludwig von Mises Institute);
- Murray Rothbard - [The Ethics of Liberty](#) (1998, New York University Press);
- Nick Manley - [Hayek vs. Rothbard on Coercion](#) (2014, Center for Stateless Society);

Nikola Lj. Ilievski - [The Individual Sovereignty: Conceptualization and Manifestation](#) (2015, Journal of Liberty and International Affairs, Vol.1, Num.2)

Norman Barry - [Spontaneous order](#) (2008, libertarianism.org)

Pierre Joseph Proudhon - [The Principle of Federation and the Need to Reconstitute the Party of Revolution](#) (1863, E. Dentu: Paris)

Randy E. Barnett - [Pursuing Justice in a Free Society: Part One - Power vs. Liberty](#) (1985, Criminal Justice Ethics);

Randy E. Barnett - [The Structure of Liberty: Justice and the Rule of Law](#) (2014, Oxford University Press);

Steven Strogatz - [The Science of Sync](#) (2004, TED talk)

Wendy McElroy - [Defining State and Society](#) (1998, Independent Institute);

Џон Кенет Галбрајт - Анатомија на Моќта (1995, Култура: Скопје);

Џон Лок - [Писмо за Толеранцијата: Две расправи за Владата](#) (2006, Аз-буки: Скопје);

Жан-Жак Русо - [Општествен Договор](#) (2013, Ѓурѓа: Скопје)

Никола Љ. Илиевски,

Студент на докторски студии, политички науки, Правен факултет УКИМ-Скопје;
Програмски директор, Либертаниа - Центар за Современа Политика
Национален координатор, Студенти за слобода

[Слика 1: Никола Љ. Илиевски](#)